

SÖZLÜK

- A -

Acem: Karagöz ve Ortaoyunu'nda görülen Azerbaycan'dan ya da İran'dan gelen bir tiptir. Eliaçık, gönlü yüce, ancak atıp tutan bir kişidir. Çoğu kez halı tüccarı, tömbekici, antikacı ya da ara sıra tefecidir. Eğlence düşkünü olduğu kadar kendine dalkavukluk edenden hoşlanır. Şiire düşkündür.

Adaptasyon: Tiyatro için hazırlanmış bir yabancı oyunu, yöresel koşullar gözönüne alınarak uygun biçimde kendi diline çevirmek, çıkartmalar ve eklemeler yapmak.

Ağız: Dialekt. Yöresel konuşmaları vermek için kullanılan biçimdir. Çeşitli yörelerin kendine özgü konuşma biçimleri bu sayede perdeye taşınır. Kastamonulu, Kayserili, Laz, Kürt, Rumelili, Egeli, Acem, Arnavut, Ermeni, Yahudi, Rum,

Akarap: Karagöz oyunu tiplerinden biridir. Teni beyaz olan Arap demektir. Mısır, Suriye, Irak gibi ülkelerin vatandaşları için kullanılır. Fellah diye de bilinir. Oyunlarda kahve döğücülüğü, kestane fıstık, baklava satıcılığı, devencilik gibi uğraşları vardır.

Altı karış: Karagöz oyununda Beberuhilere verilen isimlerden biridir. Uzun bir soytarı külâhi ve kimi kez de külâhin ucunda feneri vardır. Beberuhi, Pişbop.

Anahtar vermek: Komiğe nükte yapması için laf açmak. Açmaz vermek.

Aptal: Türk kukla oyununda dalkavuk tipi.

Araba kuklası: Bir arabanın içinde, alttan oynatılan Türk kuklası.

Arabis: Kantoda doğu giysileriyle yapılan dans.

Aragoz: Mısır'da eskiden oynatılan kukla ve gölge oyunu türü. Aragoz Türk Karagöz'ünden izler taşır. Bizim etkimizde gelişen Karagöz'ün Mısır'a tekrar gitmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

Yavuz Sultan Selim, Mısır seferi esnasında Tomanbay'ın asılışını canlandıran bir gölge oyuncusunu çok beğenir ve beraberinde onu İstanbul'a getirir. 1517 yılında meydana gelen bu olay sonucu gölge oyunu önce sarayda yaygınlaşır. Oradan zengin konaklarına ve nihayet halka ulaşarak gerçek popüleritesini kazanır.

Ara muhavere: Muhavere karşılıklı konuşma anlamına gelir. Hacivatla Karagöz arasındaki muhavereyi uzatmak için ilâve edilen söyleşmedir. Oyun süresi uzatılmak istendiğinde kullanılır.

Arap: Karagöz oyunu tipidir. Afrika'dan köle olarak getirilmiş Zenci insanlardır. Önceleri sarayda çalışmış, sonraları özgürlüklerini elde ederek toplum içine karışmışlardır. Genelde dilenci olduğu görülür.

Arap halayık: Karagöz oyunu tiplerinden biridir. Bunlar Zenci, Arap bacılardır.

Arlekino: Aydınlanma Çağı'nda Commedia dell'Arte'nin uşak tipi. Hırsız ve dilencidir. İyi yürekli ama yalancıdır. Tahta bir hançer taşır. Renk renk yamaları olan giysisi vardır. Bu yamalar, daha sonraları, baklava biçimini almıştır.

Arzbar: Ortaoyununda muhavereye karşılık gelen konuşma.

Arnavut: Karagöz ve Ortaoyunu tipidir. Dürüst, mert ama bilgisiz ve kabadır. Çabuk kızar, ataktır, onun için adam öldürmek çok kolaydır. Kabadayılığı vardır, ama sıkıya gelince kaçır. İyi davranılınca uyumludur. İmparatorluk coğrafyasında kavgacı ve silahşörlükleri ile tanınır. Kendine has bir şivesi, Arnavut ağzı vardır. Lâf anlatması zordur, okuma yazmayı, sayı saymayı bilmez. Oyunlarda ciğercilik, bahçivanlık, bostancılık, bozacılık, koruculuk vb. işlerle uğraşır. Gözüktüğü oyunlar _____ da korucu olur.

Arosek: İran'da ilkel bir kukla türü.

Âşık: Çaldıkları saz eşliğinde şiirler, türküler söyleyen, destanlar anlatan gezici halk ozanlarıdır. Karagöz'ün "Âşıklık" oyununda saz çalarak şiir okur.

Ateşbâz: Osmanlılarda, şenlikler için donanma fişeklerini hazırlayan, ya da ateşle hüner gösteren oyuncu.

Ayak kuklası: On yedinci yüzyılda oynatılan bir kukla türü.

Aydınlı: Karagöz oyununda kabadayı ya da efe tipi. Kabadayılar grubuna girer. Tek başına mahallenin düzenini sağlar. Perdedeki tiplere göre boyu uzun olan Aydınlı, "Efe" olarak da anılır ve perdeye gelir. Bazı oyunlarda Tuzsuz Deli Bekir'in yerini alır.

Ayna: Karagöz tasvirlerinin gösterildiği, mermerşahiden dikilmiş, ekran görevi gören gergin beyaz bez. Arkasında şem'a yakıldığında tasvirleri gösterir. Eskiden 2 x 2.5 metre iken, sonradan 1.10 x 1.80 metre olarak küçülmüştür. Hayalîlerin "perde" yerine kullandıkları isimdir. Ayna, Hayalîyi seyirciden ayıran, gözlerden saklayan bir engeldir. Perde gazellerinde aynanın basit bir bez olmadığı özellikle işlenir.

"Perdeyi kaldır gözden
Hisse al sen bu sözden.
Perdeyi sanma bezden
Kemalattır perdemiz"

Aynalı: Karagöz, Külhanbey ve Matiz tipleri tarafından kullanılan bir kelimedir. İyi ve güzel karşılığı kullanılır.

Aynasız: Aynalı tabirinin karşılığıdır. Kötü manasında kullanılır.

Aynaz: Anadolu'da köy oyunlarını yönetene verilen adlardan biri.

Ayvaz: Karagöz oyununda Ermeni tipi.

Ayvaz Serkis: Karagöz oyunundaki Ermeni tipi sonradan bir Ermeni adı olan Karabet diye adlandırılmıştır. Vekilharç-Kâhya olarak zengin konaklarında çalışır. Vanlı bir Ermeni olan Serkis konağın alışverişini yapar. Sadakâti ve dürüstlüğüyle bilinir.

- B -

Baba Himmet: Karagöz oyununda omuzunda baltasıyla gezen Kastamonu'lu bir tiptir. Çok iri yarı, kolayca aldatılabilen, saf bir kişidir. Yumuşak huylu ve iyi yüreklidir. Ancak kızdığında gözü kimseyi görmez Diğer tasvirlerle göre uzun ve büyük yapılır. Karagöz onunla konuşmak için Himmet'in üzerine merdiven dayayıp çıkar. Anadolu Manav ağzıyla konuşur. Manav yerleşik Türklere verilen isimdir. Bir diğer adı Türk'tür.

Bakkalbazi: İran'da ilkel bir güldürü türü. Azerbaycan'da bakkal oyunu.

Balama: Karagöz oyunlardaki Kabadayı tiplerin diğer yabancı ülke tiplerine hitap için kullandığı sözdür. Ortaoyununda Rum tipi için kullanılan Çingenecedden bozma bir sözdür.

Bar: Doğu Anadolu danslarına verilen ad.

Barba Yorgos: Karagöz oyununda yarı Ulahça, yarı Rumca konuşan bir Rumeli çobanıdır. Denizin adını bile bilmeyen cahil biridir. Gemileri birer büyük kayık sanır. Baba Himmet'e benzer. Yunan Karagözünde de kullanılan bir tiptir.

Baro: Karagöz, Külhanbey ve Matiz tipleri tarafından kullanılır. Argo bir sözdür, bay yerine kullanılır.

Başlangıç: Karagöz oyununda başlangıç bölümü. Hacivat'ın semai okuyarak geldiği ve perde gazeline girdiği kesim. Hacivat, bu bölümde düzyazı uyaklı yakarışa geçer, sonr iki dize şiir okur. Karagöz aynanın seyirciye göre sağ üst köşesinden iner ve tekerlemeye girer.

Bazende: Oyuncu.

Baz-ı hayal: İran'da gölge oyununa verilen ad.

Bebek: Anadolu'da ilkel bir kukla oyununa verilen ad.

Beberuhi: Karagöz oyununda kötü huylu cüce tipi. Vücudu gelişmiş, akli kittir. Çabuk ve duraksamadan konuşur. Başkalarını, özellikle Karagöz'ü kızdırmaktan hoşlanır. Yılışık, sulu, alaycı, herkesle dalga geçen densiz bir tiptir. Oradan oraya laf

taşıyarak herkesi birbirine düşürür. Karagöz argosunda "Pişbop" denildiği gibi "Altı karış Beberuhi" de denir.

Beltrame: İtalyan tulûat tiyatrosunda, her söyleneni yanlış anlayan tip.

Beyzabaz: Yumurtalarla gözbağcılığı ve elçabukluğu yapan oyuncu.

Bitiş: Karagöz ile Ortaoyunu'nda oyunun son bölümüdür. Bu kısa bölümde seyirciye, oyunun bittiği bildirilerek, gelecek oyunun adı ve oynanacağı yer belirtilir.

Bolulu: Karagöz ile Ortaoyunu'nda sık görülen bir oyun tipidir. Yöresel Bolu ağzı konuşmasına rağmen İstanbullu davranış biçimleri gösterir, genellikle aşçıdır.

Bunraku: Japon kukla geleneği içindeki en yetkin ve en zor kukla oyunu. Bu oyundaki kuklaların boyu 1.20 metre olduğu için üç kişi tarafından oynatılır.

Burattini: İtalyan el kuklası.

Brigella: Commedia dell'Arte türünün bir uşak tipi. Kötü yürekli, kolayca adam öldüren biridir. Kötü görünüşlü bir yarım maskesi vardır.

Bukko: Atellan komedyasında soytarı tipi. Bu soytarının eşi, aptal bir tipi olan Makkus'tur.

Burla: Commedia dell'Arte türünün komik ara oyunu.

Büyücü: Karagöz oyunu tiplerinden olup eski zamanlardan kalma büyü yapan kişidir. Bu tip genelde kadındır.

- C -

Cadaloz: Türk kukla oyununda üvey ana tipi.

Cadı: Karagöz oyun kişisidir. Cazu adıyla da bilinir. Doğaüstü güçleri vardır. İnsanı çeşitli kılıklara sokabilir. Uçma yetisine sahip olan Cazular, küple ya da bir ejderin üzerinde ellerinde yılanın kamçılarıyla, uçarak özel efektlerle perdeye gelirler.

Canbaz: Sözlük anlamında canı ile oynayan demektir. İp üzerinde yürüyenlere ve yüksek dikili taşlara tırmananlara bu ad verilmiştir. İp canbazlarının özel adı Rısmanbazdır.

Canavar: Doğaüstü garip bir yaratıktır. Gölge oyunumuzda kötülüğün simgesidir.

Canlı Karagöz: Halk dilinde Ortaoyununa verilen ad. Sık kullanılmaz. Bu konuda daha ayrıntılı bir araştırma iç bölümlerde yer almıştır.

Cıdıroğlu: Anadolu'da köy oyunlarını yönetene verilen adlardan biri.

Cızlanmak: Karagöz, Külhanbey ve Matiz tipleri tarafından kullanılır. Argo bir sözdür, bir yerden gitmek manasına gelir.

Cin: Karagöz oyununda doğadışı bir tasvir. Ortaçağ Avrupa tiyatrosundaki şeytanın karşılığıdır. Göğsünde, karnında, kasıklarında ve dizkapaklarında canavar başları vardır. Göze görünmediğine ya da istediği zaman görüldüğüne inanılan hayal tipi. Cumhuriyet öncesi Karagöz oyunlarında daha çok kullanılmıştır.

Commedia Dell'arte: İtalyan tulûat tiyatrosu. Belirli bir konu içerisinde, bir senaryoya dayanılarak oynanan, içinde tulûata bol yer verilen, hareketli, müzikli bir halk komedyasıdır. Oyundaki espri ve hareketler oyun oynandığı sırada oyuncular tarafından uydurulur. Bu türün başarısı oyuncuların tulûat yeteneğine bağlıdır.

Ortaoyunu ile büyük benzerlikler gösterir.

Commedia erudita: İtalyan tulûat tiyatrosundan değişik olarak gelişen karakter ve entrika komedyasıdır. Belirli bir metni vardır.

Cud: Karagöz oyunu tiplerinden Yahudiye verilen addır.

Curcuna: Ortaoyununun başlangıcında ya da bu oyundan bağımsız olarak ortaya çıkan sivri külâhlı, gülünç giysili soytarıların dansları.

Curcunabaz: Curcuna içinde dans eden ve gösteriler yapan sivri külâhlı, bazan yüzleri maskeli oyuncular.

Cüce: Karagöz'deki Beberuhi'nin benzeridir. Curcuna'da ve söyleşmelerde ortaya çıkar. Daha çok Kavuklu'yu kızdırır.

- Ç -

Çadır hayal: Eskiden ipli kuklaya verilen ad.

Çalpara: Eski oyuncuların ellerinde birbirlerine vurarak dansa ritm tuttukları, sert olduğundan abanoz ağacından yapılan sopalar.

Çay: Karagöz, Külhanbey ve Matiz tipleri tarafından bayan anlamında kullanılan argo bir sözdür.

Çegâne: Oyuncuların kullandığı zilli bir tartım çalgısı.

Çegânebaz: Çegâne adı verilen zilli maşaları çalan kimse.

Çelebi: Karagöz ve Oratoyunu'nda genç erkeği oynayan, İstanbul ağzıyla konuşan bir tiptir. Eskiden okumuş, tahsil görmüş eğitimli kişiler için kullanılan Çelebi tâbiri, bey ve efendi kelimelerinin yerini tutardı. Eğlenceyi sever, sürekli âşıktır. Kibar ve mirasyedidir. Güzel konuşmayı ve gezmeyi sever. Kadınlara düşkünlüğü ile bilinir.

Kıyafeti yıllar içinde zennelerle birlikte en çok değişiklik gösteren tiptir. Modayı yakından takip eder. Toplumsal değişimleri Çelebi kıyafetleri üzerinde görmek mümkündür. Sarıklı, kaftanlı çelebilerden fesli redingotlu, İstanbullu çelebilere bir değişim gözlenir.

Çemberbaz: Çemberlerin arasından atlayıp geçen oyuncu.

Çene yarışı: Kavuklu ile Pişekâr arasında yarışmalı söyleşme.

Çengi: Çeng adı verilen çalgıyla danseden oyuncudan gelme bir isimdir. Daha sonra sadece işin raks yönü kalmıştır. Karagöz oyunu sonunda çengi oynamak neredeyse yerleşmiş bir gelenektir. Çengiler oyun sonunda perdeye gelip raks ederler.

Çerkez halayık: Karagöz oyununda dedikoducu kadın tiplerinden biridir.

Çıngal: Tulûat tiyatrosunda pezevenk rolü.

Çırak: Hayalînin yetiştirmek amacıyla yanında bulundurduğu yardımcısıdır. Perdenin taşınması, kurulması ve oynanacak oyunun tasvirlerinin dizilmesinden sorumludur. Perde arkasında çeşitli işleri yaparken ustanın sanatını öğrenmeye ve ileride Karagöz oynamaya hazırlanır.

Çifte Karagöz: Bir ustalık gösterisi olarak muhaverenin iki Karagöz'le karşılıklı oynanması, Karagözlerin birbirleriyle yarışmaya girmesidir. Ortaoyununda da çifte Kavuklu olduğu görülür.

Çingene: Karagöz ve Ortaoyunu'nda kötü kılıklı, esmer çingene kadın tipi. Genelde falcılık yapar, çiçek satar, kimi zamanda çalgıcılık yapar.

Çocuk Karagözü:

Çocuk oyunu: Çocuklar için düşünülmüş, eğlendirici ve eğitici nitelikteki oyun türü.

Çocuk topluluğu: XVI. Yüzyılda saraylarda temsiller veren, kadın ve erkek rollerini çocukların oynadığı tiyatro topluluğu. Genel olarak çocuklardan kurulan tiyatro ya da dans, şarkı topluluğu.

Çömçe gelin: Anadolu'da ilkel kukla oyununa verilen ad. Bu oyunda kullanılan bezden, çaputtan, samandan, sopadan yapılan bebek.

- D -

Dalang: Java gölge oyunu ustası.

Dayrezen: Eskiden Karagöz oyunlarında def çalan kişiye verilen addır. Müzik bilgisi ve sesi iyi olan Dayrezenler oyunun müziklerini yaparken şarkılara da eşlik ederler. Ancak günümüzde bu görevi yadıklar yapmaktadır.

Dedi ki: Karagöz oyunu tiplerindedir. Her kelimenin başında "dediki" der.

Değişken kukla: Oyun sırasında birden değişik bir görünüm alabilen kukla türü.

Değnekli kukla: Organları, alttan değneklerle hareket ettirilen kukla.

Delikanlı başı: Anadolu'da oyunları yönetene verilen adlardan biri.

Delil: Anadolu'da oyunları yönetene verilen adlardan biri.

Demeli: Karagöz oyunu tiplerindedir. Her kelimenin sonunda "demeli" der.

Denyo: Deli anlamına gelen özel terim. Daha çok Ortaoyununda karşımıza çıkar. Karagözdeki Beberuhi gibidir.

Deste: Şiîlerde, "Muharrem" ayı töreninde geçit alayı.

Deri:

Dev kukla: İki insan boyunda (Kimi kez daha da büyük) yapılıp hareket ettirilebilen donanma, şenlik kuklasıdır. Osmanlı İmparatorluğu çağındaki şenliklerde gösterilirdi. Bu, içine adam ya da adamlar girerek hareket ettirilen büyük boy bir kuklaydı. Eski kaynaklar buna "suret-i div-i mehib" demektedir. Donanma şenlikleri minyatürlerinde görülür.

Dikizlemek: Karagöz, Külhanbey ve Matiz tipleri tarafından kullanılır. Argo bir sözdür, gözetlemek manasına gelir.

Diksiyon: Tiyatroda duru, seçik, saydam vurgulama ve ses çıkışlarına tam uyararak konuşma, güzel konuşma sanatı. Karagöz oynayan oyuncudan İstanbul Türkçesi kullanması beklenir. Konuşmada oyuncunun kendi aksanının olması kusur olarak görülür. Anadolu'da Karagöz oynandığında ise İstanbul Türkçesi alay konusu olur.

Dilenci Arap: Karagöz oyununda bir Ak Arap tipidir. Karagöz'den sadaka alabilmek için Türkçe bir duaya başlar, Karagöz amin der. Karagöz ancak duanın sonunda bunun beddua olduğunu anlar.

Dilsiz oyunu: Sözsüz bir köylü oyunu türüdür. Anadolu'daki köylü oyunlarında buna "samıt" ya da "lâl" denir.

Dişi konuşmak: Komiğe ya da Kavuklu'ya nükte yapması için açmaz vermek.

Donanma: Osmanlı İmparatorluğu zamanında büyük, zengin eğlence. Bu çeşit eğlenceler sultanların düğünlerinde, yaş günlerinde, tahta geçmelerinde ve şehzadelerin sünnet düğünlerinde yapılırdı.

Dükkân: Ortaoyunu'nda iş yerini belirtmek için kullanılan açılabilir küçük paravan. Dükkân bir hasır iskemle ile de belirtilebilirdi.

- E -

Efe: Karagöz oyunu tiplerinden biridir. Batı Anadolu'daki zeybeklere, köy yiğitlerine denir. Zeybek oynaması en büyük özelliğidir.

Efekt: Ses ya da ışık yönünden sahnede etki sağlayan aygıt ya da aygıtların tümü.

Efsane gûyan: İslâm ülkelerinde kısa fıkralar anlatan.

Elebaşı: Anadolu'da oyunları yönetene verilen adlardan biri.

El kuklası: Eski türk kuklasında, ayakları olmayan içine el sokularak oynatılan kukla. Avrupa'da Almanya ve Avusturya'da yaygındır. Tiyatroya büyük etkisi olmuştur.

Ermeni: Karagöz oyunu tiplerindedir.

Ezberci: Karagöz oyunu tiplerindedir. Anlamadan bazı cümleleri ezberlemiş olup ezbere konuşur.

- F -

Facia: Eski Türk tiyatrosunda melodrama ve tragedyaya verilen ad.

Fasıl: Karagöz oyun bölümlerinin ikincisi ve en uzun olanıdır. Oyuna ad olan olay örgüsü burada geçer. Karagöz ve Hacivat dışındaki tiplerin perdeye geldikleri bölümdür.

Fasıl-ı mudhik: Arap ülkelerinde ilkel bir güldürü türü.

Foşgeya: Karagöz oyunu tiplerinden biri olan Ayvaz, Doğu illerinden geldiği için Vanlı Ermeni şivesi ile konuşur ve her cümleye bir "foşgeya" ekler.

Frenk: Çoğu kez Rum'dur. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Avrupalı gibi giyinir. "ç" ve "ş" leri doğru söyleyemez. Kimi doktor, kimi iş adamı, kimi kez de terzidir.

Fritelino: Commedia dell'Arte türünde uşak tiplerinden biri.

Furi: Tulûat tiyatrosunda alkış demektir.

- G -

Gaca: Türk kukla tiyatrosunda kadın.

Gaco: Karagöz, Külhanbey ve Matiz tipleri tarafından kullanılır. Argo bir sözdür, Karagöz'de kadın manasına gelir.

Gazelhan: İslâm ülkelerinde şiir okuyucu; özellikle bestelenmiş şiirler okuyan.

Gazi Boşnak: Karagöz oyununda zorba bir yeniçeri ya da levent tipi.

Genç kız: Kukla oyununda genç âşık tipi.

Geveze: Karagöz oyunu tiplerindedir. Bu tip ağzına geleni söylediği gibi, pot kırar, çam devirir. Çok konuşur, münasebetsiz bir tiptir.

Giriz: Ortaoyununda oyun karşılığı kullanılan bir sözdür.

Gişe işletmek: Temsil yoluyla kazanç sağlamak.

Gölge oyunu: Patiska bir perde arkasında yakılan ışık dolayısıyla bu perdeye vuran deriden resimlerin (tasvirlerin) gölgelerinden faydalanılarak oynatılan oyun.

Göstermelik: Eskiden gösterme diye adlandırılmıştır. Karagöz oyunu başlamadan önce perdeye konulan ve oynanacak oyunu belirten tasvirdir. Hangi oyun oynanacaksa perdeye ona uygun bir göstermelik konur. Hamam oyununda Hamam, Çeşme oyununda Çeşme, Kayık oyununda Kayık vb. gibi. Ancak bazen vazo, limon ağacı, deniz kızları, çalgıcılar gibi oynanacak oyundan ilgisiz tasvirler de konulabilir.

Graçiyano: Commedia dell'Arte türünün yaşlı erkek tiplerinden biridir. İl Dottore tipleri arasındadır. Bolonyalı, şarlatan bir hukuk doktorudur. Çok konuşur. Konuşmasıyla karşısındakini kandırır, ama çok geçmeden hileciliği ortaya çıkar. Sık sık aldatır ve atılır. Bazen "doktor" lakabını kullanarak tıp doktorluğu da yapar. Kırmızı yanaklı, şişman, koca burunlu bir adamdır. Kara pelerinli, geniş kenarlı şapkası ve kara yarım maskesi vardır.

Gürzbaz: Eski meydan ya da sahnede oynanan eğlencelik (körmük) ve spor oyunlarında ağırlıklar kaldırarak hüner gösteren oyuncu.

- H -

Habbe: Karagöz, Külhanbey ve Matiz tipleri tarafından kullanılır. Argo bir sözdür, yemek yemek manasına gelir.

Habe: Karagöz ustalarının "ekmek"e verdikleri ad.

Hacıvat: Gölge oyununda Karagöz tipinden sonra gelen ikinci önemli tiptir. Hacıvat yarı aydın, Osmanlıca konuşmaya özenen, saman altından su yürüten, kurnaz, çıkarını düşünen bir Osmanlı tipi olarak betimlenmiştir.

Hagaragort: Eski Türk tiyatrosunda tragedyaya ve melodrama verilen ad. Ermenice tiran, hain, düşman rolünün adı.

Hakivati: Arap ülkelerinde hikâye anlatıcısı.

Halay: Anadolu'da köy danslarına verilen genel adlardandır.

Halk Karagözü: Halka oynatılan Karagöz oyunu. Ramazan aylarında kahvelerde, bahçelerde oynatılan Karagöz.

Hamal: Eskiden Hayal'inin oyun takımlarının bulunduğu zembili taşıyan kişidir.

Hameçik: Hamacük ya da Hamecik de denir. İlkel bir kuklaya verilen ad.

Han kolu: Orta oyuncularından iki ünlü kolun birincisi. Bu topluluğun başında o zamanlar ün yapmış olan Kavuklu Agâh Efendi vardı.

Harputlu: Karagöz oyunu tiplerindedir. Çoğunlukla mahalle bekçisidir. Sözlerine birtakım Kürtçe sözcükler karıştırır. Bön ama kibirlidir.

Hatem: Gölge oyununda çalınan zile Karagöz ustalarının verdiği ad.

Hatem kerizi: Oyunun sonunda çengi oynatmaya Karagöz ustalarının verdiği ad.

Hay: Karagözcülerin "Ermeni"ye verdikleri ad.

Hayal ağacı: Karagöz perdesinin arkasında, üst kol köşesinde "Y" harfi biçiminde geç. Buna kimi tasvirler sıkıştırılır. Peş tahtaya takılır, tasvirler bu çatal ağaca dizilir.

Hayalbaz: Hayal oyunu ustası. Şebbaz.

Hayalî: Gölge oyunu ustalarına verilen ünvan. Karagöz oyununda tasvirleri oynayan ve onları konuşturan sanatkârdır. Buna tarihsel süreçte Şebbaz, Hayalbaz, Suretbaz da denilmiştir. Bir Hayalî tasvirlerini kendi yapar ya da başkasına yaptırır. Taklit yeteneğinin, ses ve nefes kullanımının iyi olması,

Hayal oyunu: Perde arkasında çeşitli tasvirlerin resimlerin gölgeleri gösterilerek oynatılan oyun.

Hayal perdesi: Karagöz oyunlarında kullanılan perde. Buna "Lub-i Hayal", "Hayal-i Zıl" ya da "Şeyh Küşteri Meydanı" da denir.

Hayal sandığı: 400 Karagöz oyunu tasviri tamamlanırsa buna "Hayal Sandığı" denir.

Hayma sai gerdon: İran'da gölge oyununa verilen ad.

Hayme şebbazi: İran'da çadırda oynatılan kukla.

Heleşek çekmek: Anadolu'da dans etmek anlamına gelen bir deyim.

Hımhım: Karagöz oyunu tiplerindedir, genizden konuşur. Kusurlu kişiler sınıfına girer. Artık oyunlarda pek kullanılmayan bir tiptir.

Hırbo: Karagözcü argosunda taşra tiplerinin tümüne bu da verilir.

Hokkabaz: Gözbağcılık ve elçabukluğu gösteren oyuncu.

Hoppa: Karagöz oyununda Çelebi tipinin bir başka adı.

Horitmek: Halay çekmek anlamına.

Horon: Karadeniz bölgesine özgü Kemeçe ve tulum eşliğinde topluca oynanan bir dansın adı.

Humbaz: İran'da küp içine girerek oynatılan kukla.

Huzur Karagözü: Padişahların önünde oynatılan Karagöz oyunu. Huzur'a en usta Karagözcüler çıkarılırdı.

Hüsmen Ağa: Karagöz oyununda Rumelili arabacı ya da güreşçi tipi.

- I -

Işık tahtası: Perdenin arkasında ışık konulan raf. Peş tahtası.

Işkırak: Karagöz'ün Bektaşî sarığını andıran şapkasına verilen isimdir.

- İ -

İbiş: Eski tulûat oyunlarında çoğu kez uşak rolünü oynayan komik.

İhtiyar: Türk kuklasında İbiş'in karşısında oynayan ön kişi. İbiş İhtiyar'ın uşağıdır.

İpli kukla: Organları iple hareket ettirilen kukla. Türkiye'ye bunu ilk sokan Thomas Holden adlı bir İngilizdir.

İskemle kuklası: Eskiden daha çok çingenelerin oynattığı ilkel bir kukla türü.

İşaret: Anadolu'da sessiz ve sözsüz oyunlara verilen ad.

- K -

Kaburcak: Türkistan'da kukla oyununa verilen ad. Kolkorçak.

Kadı: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

Kâhya: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

Kalgi: Anadolu'da dans etmek anlamına gelir.

Kambur: Karagöz oyunu tiplerinden biridir. Beberuhiyi andırır, sırtında kamburu vardır.

Karacör oyunu: Anadolu'da ilkel kukla oyunu.

Kartela: Tulûat tiyatrosunun kapısına asılan tabela.

Kasebâz: Kâseleri parmaklarının ve değneklerin ucunda çevirerek dans eden oyuncu.

Kasperle: Almanya ve Avusturya'da baş kuklanın adı. 1890 yıllarında, Viyanalı komik Larosche'un yarattığı bu tip, bir bakıma Hans Wurst'dan gelmez. Saf, neşeli ve başına gelen serüvenlerden hep iyilikle sıyrılmayı bilen halk çocuğu görünüşü ile Kasperle, daha sonra çocuklar için kukla oyunlarının sevilen bir kahramanı durumuna gelmiştir.

Kasperle tiyatrosu: Almanya ve Avusturya'da baş kuklası Kasperle adını taşıyan kukla tiyatrosuna verilen ad.

Kavuk devirmek: Ortaoyununda Kavuklu'nun kavuğunu yere düşürmeden bir baş hareketiyle devirmesi.

Kavuklu: Ortaoyununun Pişekâr ile söz düellosuna giren, en önemli tipidir. Perdede Karagöz karşılığı Ortaoyununda Kavuklu'ya dönüşür. Kavuklu, dilimli ve sarıklı bir kavuk, kırmızı çuhadan kaftan giyer. İçinde gömleği olur. Ayaklarında sarı çedik pabuçlar bulunur. Eski adı Nekre'dir. Kavuklu ortaya peşinde bir cüce ya da kamburla gelirdi.

Kavuklu arkası: Kavuklu'yu izleyen cüce ya da kambur oyuncu. Elinde bir zembil ya da fener taşırdı.

Kayarto: Zennelerle birlikte gezen Arap Bacı, halayık.

Kaysereili: Karagöz oyunu tiplerindedir. Yerli ağızla konuşur ama İstanbul törelerini benimsemiş pastırmacı tipi.

Keçelek baz: İran'da ilkel bir güldürü.

Keçel pehlivan: İran kukla oyununun baş oyuncusu. Kel Pehlivan da denir. Özel bir giysisi yoktur. Başının dazlağı tek özelliğidir. Sofu gibi görünür. Bilgiçtir, üstelik bütün İranlılar gibi, az çok şair yanı vardır. Karagöz'ün İran'daki karşılığı olduğu söylenir.

Kekeme: Karagöz oyunu tiplerinden biridir. Kekeleyerek konuşur. İnsanların kusurları ile alay etmek hoş olmayacağı için artık bu tipler perdeye getirilmiyor.

Kerizci: Karagözcülerin şarkı söyleyene verdikleri ad.

Kırınmak: Anadolu'da dans etmek anlamına.

Kıssahan: İslâm ülkelerinde hikâye anlatıcısı. Meddahla benzer özellikleri vardır. Ancak oyunuçluk yönü meddah kadar gelişmemiştir.

Kızılajak: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

Kikirrus: Atellan komedyalarının böbürlenmiş asker tipi. Kapitano.

Kol: Dans, temsil, taklit ve her türlü oyun oynayan topluluk.

Kolbaşı: Ortaoyununda kolun başında olan ve kola adını veren kimse. Kolun oyunlarını düzenleyen, onu yöneten kişi.

Kolkorçak: Türkistan'da bulunan el kuklası. Kaburcak.

Kolombina: İtalyan tulûat tiyatrosu olan Commedia dell'Arte türünde kadın uşak tiplerinin en renklisi. Şuh, kıvrak, iyi yürekli bir kadındır. Çoğu zaman göz alıcı bir güzelliği vardır.

Komika innamorata: Commedia dell'Arte türünün komik görünüşlü, çoğu zaman orta yaşlı ya da yaşlı sevgili tipi. Genelde zengin, dul ve çirkin bir kadındır.

Komik-i Şehir: Türk tulûat tiyatrosunda en usta olmuş oyuncuya özel bir törenle verilen en onurlu ünvan.

Korçak: Anadolu'da ilkel kukla oyununa verilen ad.

Köçek: Eski Türk sahne oyunlarında kadın kılığında girerek dans eden oğlan. Günlük konuşmada oyuncu kız.

Köçek havası: Köçeklerin uyumlu hareketlerle dans etmelerini sağlayan oyun havası.

Körmük oyunları: Seyirlik oyunlar. Seyirci önünde gösterilen her türlü oyun. Daha çok halk tiyatrosu ve eğlendirici nitelikte oyunlar.

Köse: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

Köşebaşı ustaları: İkinci derecede Karagöz ustaları. Bunlar kahvehanelerde, kapalı yerlerde Karagöz oynatırlardı.

Kötürüm: Karagöz oyunu tiplerinden biri. Kusurlu kişiler sınıfına girer. Dilencidir.

Köyoyunu: Kaynağı dinsel olan, ilkel konulu oyun. Bu tür oyunlar dinsel tören nitel işi taşır. Bolluk, yağmur törenleri gibi gösterilerde bu oyunlar oynanır.

Krispin: İtalyan tulûat tiyatrosunun etkisiyle ortaya çıkmış, Fransız tiyatrosunun bir tipi. Bu tip "Skaramuçiyo"dan esinlenerek ortaya çıkarılmıştır.

Kuklabâz: Kukla oynatan usta.

Kukla oyunu: Kuklaların oynatıldığı fazteziye dayanan oyun.

Kukla tiyatrosu: Kuklaların elle ya da mekanik olarak oynatıldığı tiyatro.

Kukuruku: Commedia dell'Arte türünün, korkak olduğu halde, ne kadar kahraman olduğunu herkese anlatarak böbürlenmiş palavracı kahraman tiplerinden biri.

Kumpo: Anadolu'da oyuncularını düzenleyene verilen ad.

Kurmak: Bir oyunu bütün öğeleri ile belli bir düzen içinde oynanır hale getirmek.

Kuyuntu: Tulûat tiyatromuzda kulis aralarına verilen ad.

Kûzebaz: Testileri başının üstünde tutarak hüner gösteren oyuncu.

Külhanbey: Karagöz tiplerinden biridir. Matiz ve Tuzsuz Deli Bekir'den sonra gelir. İkinci Abdülhamit devrinde Karagöz tipleri arasına girmiş olan Külhanbey sarhoş değildir.

Kürt: Karagöz tiplerindedir. Oyunlarda Bekçi olur. Güneydoğu Anadolu'ludur.

- L -

Lâl: Anadolu'da sessiz ve sözsüz köy oyunlarına verilen ad.

Laz: Karagöz oyununda kayıkcılık ve kalaycılık yapan tip. Trabzon ağzıyla çok süratli konuşup karşısındakine söz vermez. Ağzı kalabalık, geveze bir tiptir.

Lazzi: Commedia dell'Arte oyuncularının güldürücü eylemleri.

Lobetbaz: İran'da kukla oyunu.

Lû'b: Güldürü.

Lûbetbaz: Eski Türk körmük oyunlarındaki gösteri sanatçısı. Bu terimin kapsamına oyuncular, hokkabazlar, cambazlar ve çeşitli hüneri olan kimseler girer.

- M -

Makama: Kişilerin söyleşmelerinin taklidine dayanan öykü biçimi. Meddah biçimi ile benzerlik gösterir.

Maraka: İran'da seyirlik oyunlara verilen ad.

Maskara: Karagöz oyununda soytarı tipi.

Matiz: Karagöz oyununda bir tiptir. Her an sızması beklenen alelâde bir mahalle sarhoşudur. Söylenen sözleri anlamakta zorluk çeker.

Matrakbaz: Tahta kılıçlar ve kalkan yerine yuvarlak yastıklarla yapılan bir spor ve dans gösterisi olan matrak oyunu yapanlara verilen ad. Minyatür sanatımızın en büyük ismi Matrakçı Nasuh, bu oyundan gelen lakabıyla bilinir.

Maymunbaz: Maymunları eğitip onlarla oyunlar gösterenlere verilen ad.

Meddah: Öyküler anlatan ve taklitler yaparak bir olayı canlandıran sanatçı. Çoğunluk komik öyküler anlatsa da dramatik yapısı ve kurgusu olan bir biçimdir.

Arapça övmek, medh etmek anlamından gelir. Eskiden ayakta şiir söyleyip övgüler düzen bu kişiler daha sonra oturup anlatmaya başlarlar. Aksesuar olarak omuzlarında bir mendil, ellerinde bir baston bulunur bunlar anlatı içinde çeşitli formlarda kullanılırdı.

Mestan Ağa: Karagöz oyununda ezik bir göçmen ağzıyla tane tane konuşan Rumeli tipi. Çoğu kez pehlivan, kimi kez de arabacı olur. Durmadan köyünden bıktığını söyler. Pehlivanlıktan dem vurur. Ama koftur. Kendinden zayıfına bile yenilir. Korkak değilse de yığındır.

Meşale: Karagöz perdesinin arkasına yakılan ışık.

Meşale çanağı: Eski Karagözcülerin meşaleyi yaktıkları çanak ya da altlık.

Meydancı: Anadolu'da oyunları yönetene verilen adlardan biri.

Mezzetino: Giysisi kırmızı olan, Commedia dell'Arte türünün uşak tiplerinden biri.

Mitos: Tarih öncesinden bu yana tanrıların yaşamlarını ve kahramanların maceralarını anlatan ve bir toplumun inançlarını, duygularını, eğilimlerini anlatan efsane. Esatir.

Moloz: Türk tulûat tiyatrosunda figürana verilen ad.

More: Arnavut'un söylediği her cümleye eklediği sözcük.

Moruk: Tulûat tiyatrolarının oyunlarında yaşlı adama verilen ad.

Mudhik: Eski Türk sahne oyunlarında güldüren oyuncu.

Mudhike: Güldürü.

Muhacır: Karagöz oyununda bir tiptir. Balkan göçmeni manasına gelir. Balkanlarda yaşayanlara Rumelili ya da anavatana göç ettiklerinde Muhacır denirdi.

Muhavere: Karagöz'ün indirilmesinden ve tekerlemesinden sonra fasıl başlamadan önceki bölümdür. Burada Karagöz'ün Hacıvattan dayak yemesinden sonra yaptıkları karşılıklı konuşma yer alır. Muhavereler belli isimlerle anılırlar.

??????? bu muhaverelerde Karagöz ve Hacıvatın kişilikleri üzerine ipuçları verilir, mizaçları ortaya konur. Yanlış anlamalar üzerine kurulu bu diyaloglar toplum içindeki görgü kurallarından, şiir söyleme üzerine pek çok alanda çeşitlilik gösterir.

Mukaddem: Arap gölge oyununu oynatan törenci başı; aynı zamanda gölge oyununun baş kişisi. Arap gölge oyununda Hacıvat'ın karşılığıdır. Karagöz oyununda da ilk bölüme mukaddime dendiğini biliyoruz.

Mukallit: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri. Taklitçi manasına gelir.

Muslu: Karagöz oyunu tipidir. Kanlı Kavak oyununda Âşık Hasan'ın oğlu.

Mührebaz: Yuvarlak taşlarla göz bağcılık ve el çabukluğu gösteren oyuncu.

- N -

Nakkal: İran'da hikâye anlatıcı.

Nanay: Orta Anadolu'da ağır danslara verilen ad.

Na'reke: Oyunun başladığının işareti olan göstermelik perdeden kaldırılırken çalınan bir çeşit düdüktür. Kamıştan yapılır. Bir ucuna zar gibi ince bir kâğıt sarılır, diğer ucundaki delikten üflenince de arı sesi gibi bir vızıltı çıkarır. Müzik konusunda yetkin olan Hayalîler na'reke ile taksim yapabilirler. Günümüzde Hayalîler tarafından gerek kullanım rahatlığı, gerek kolay bulunması dolayısıyla plastik "Kazu" kullanılmaktadır.

Naş: Karagözcülerin "gitmek" anlamına kullandıkları argo söz.

Natır: Karagöz oyununda bir tiptir. Kadınlar hamamında çalışan hizmetlilerin başı olan kadındır. Erkekler hamamındaki tellağın karşılığıdır.

Nekre: Ortaoyununda gülünç sözlerle, çeşitli hünerli hareketlerle seyirciyi güldüren tip. Bu tip daha sonra gelişerek Kavuklu'ya dönüşmüştür.

Nev-icat oyun: Cumhuriyet sonrası yazılan Karagöz oyunlarına verilen ortak ad.

Nevreganlamak: Deriye delikler açma işlemine verilen ad. Bu ad sonraları bu işlem için kullanılan bıçaklara ad olmuştur.

Nevregan: Karagöz oyunu tasvirlerini kesmede, işlemeye kullanılan ucu çok keskin çelik bıçakların ortak adı.

Nümayiş: İran'da halk tiyatrosuna verilen ad.

– O –

Orta: Ortaoyununun oynandığı alan. Çevresine kazıklar çakılır; bu kazıklar arasına ipler gerilerek, seyirciler oyun yerinden ayrılırdı. Yeniçeri Ortası'ndan gelme olduğu ifade edilir.

Ortaoyunu: Ortada oynanan ve tulûata dayanan halk oyunu. Seyircinin dört yandan izleyebildiği, ortada oynanan oyun biçimi. Adını Yeniçeri Ortası'ndan aldığı söylenen kaynaklar vardır. Commedia dell'Arte ile benzerlikler taşır.

Ortaoyunu için Karagöz ve Hacivat'ın perdeden ortaya inmiş hali denir. Bu oyunların iki baş kişisi Kavuklu ile Pişekâr tıpkı Karagöz ve Hacivat'ın özelliklerini gösterir. Diğer oyun tipleri Karagöz'deki tiplerle aynıdır. Oyun konularında da bir ortaklık göze çarpar. Güldürme, onların söz oyununa, hazırcevaplığına, yanlış anlayışa dayanan konuşmalarına ve oyunun öbür tiplerinin şive taklidlerine dayanır. Kimi oyunlarda güldürme ögesi açık saçıklığa kadar gider. Belli tipler, belli giysiler giyerler. Dekor olarak bir paravan (Yeni dünya) bir de alçak bir paravan ya da bir hasır iskemle (dükkân) vardır.

Ortaoyunu kolu: Ortaoyunu oynayan topluluk.

Oski: Karagöz ustalarının "altın" karşılığında kullandıkları terim.

Oyun ağası: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

Oyun babası: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

Oyuncubaşı: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

Oyun çıkarmak: Anadolu'da köy oyunlarını düzenleyip seyirciye sunmak.

– Ö –

Öncü: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

– P –

Pabuç sektirmek: Ortaoyunu'nda Kavuklu'nun yapılması zor bir hareketi; pabucu ayağından düşürmeden sektirmek. Kavuklunun koşarken ayağından çıkarttığı pabucu arkaya atıp omzu üzerinden geçirip yere düşürmeden tekrar ayağına giymesi.

Palanga: Ortaoyunu'nda oyun alanı. Orta.

Panç ile Cudi: İngilizlerin geleneksel kukla oyunu. Panç (Pulçinella'nın etkisi) çirkin bir kamburdur, kocaman bir burnu ve göbeği vardır. Cudi de onun karısıdır. Günlük konuları ele alıp yeren, taşıyan bir halk kuklasıdır.

Pandomima: Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi tiyatrolarında oyunlar arasında oynanan sözsüz oyun.

Panola: Ortaoyununda tefe verilen ad.

Pantalone: Commedia dell'Arte türünün bön, aldatılan baba ve koca tipi. Yaşlıdır. Venedikli bir zengindir. Mesleği, çoğu kez tüccarlıktır. Arasına da soylu kişi olarak görülür. Kendinden genç kadınlara âşık olur, ama onlardan yüz bulamaz. Giysisi önceleri kırmızı, sonraları kara bir pelerin, yarım maskedir. Ak, sivri bir keçi sakalı vardır.

Papara: Ortaoyununda zurnanın adı.

Pappus: Atellan komedyasının yaşlı adam tipi.

Parçacı: Tulûat tiyatrosunda komiğe laf açan yaşlı oyun kişisi.

Parsa: Tulûat oyunundan sonra seyirciden toplanan para.

Paskuyino: Commedia dell'Arte türünün ikincil uşak tiplerinden biriyken sonradan Orta Avrupa tiplerinden biri olmuştur.

Pastav: Ortaoyununda Pişekâr'ın elinde bulundurduğu ve sık sık kullandığı "şak şak" diye ses veren tahtadan maşa ya da içi ayırık tahta.

Pay: Ortaoyununda oyuncuların kazancı, belli oranda aralarında paylaşmaları. Oyunculara paylaşma sonunda, kazançtan düşen para.

Peciz: Karagöz ve Ortaoyununda "Ev" e verilen ad.

Peniz: Ortaoyununda söz.

Perde: Bir oyunda konunun ana parçalarından her biri. Karagöz sahnesine verilen ad. "Perde kurmak" Karagöz oynamaya yetkin olmak.

Perde Gazeli: Perdeden Göstermelik na'reke vızıltısı ve def velvelesi eşliğinde kaldırıldıktan sonra Hacivat tarafından söylenen uyaklı manzum şiirlerdir. Oyunların tasavvufî yönlerinin ağırlıklı olarak vurgulandığı bir bölümdür. Yaratanın varlığı ve birliği övülürken insanın aciz bir kul olduğunun altı çizilir. Karagöz'ün ibret perdesi olduğu ve gösterinin bir ders niteliğinde olduğu belirtilir.

Eski oyunlarda Aruz olan perde gazellerinde artık serbest vezinde kullanılmaktadır.

Perde küsat etmek: Karagöz perdesini kurmak.

Perendebaz: Takla atarak hüner gösteren oyuncu.

Peş tahtası: Perdenin iç yanında, alt bölümde rafa benzeyen ışık tahtası.

Peyk: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

Pişbop: Beberuhi'nin Karagözcü argosundaki adı.

Pişekâr: Ortaoyunu başladığı zaman ilk gözüken tip. Başında dört dilimli ve dört renkte (kırmızı, mavi, sarı, kara) bir başlık taşır. Mavi ya da sarı çuhadan kara kürkle donanmış bir cüppe, bir de çakşır giyer. Ağır ağır, güçlükle yürüyormuş gibi sahneye çıkar. Ortaoyununun götürücüsü, düzenleyicisi gibidir.

Piyav: Ortaoyununda düşünce, fikir.

Pulçinella: Commedia dell'Arte türünün alık uçuk tipi. Napolili, kambur ve gaga burunlu bir soytarı olan Pulçinella'nın kaynağı Latin komedyasında Makkus'a kadar gider.

Pusat: Ortaoyununda giysi.

- R -

Rakkas: Erkek dansçı.

Rakkase: Kadın dansçı.

Rasgele: Karagöz oyununda bir tiptir. Söylediği her kelimeye "rasgele" ilave ederek konuşması en büyük özelliğidir.

Reis: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

Repertorio: Commedia dell'Arte'de öğüt ya da tirada dayanan sözler.

Rikhim: Arap gölge oyununun kalıcı kişisi.

Rismanbaz: İp üstünde yürüyerek hüner gösteren oyuncu.

Roman: Ortaoyununda çingeneye verilen ad.

Rubentbaz: İran'da maskeli oyuncuların gösterisi.

Rum: Karagöz oyununda meyhaneci, doktor ya da terzi tipi.

- S -

Sandikkâr: Eski devirde Karagözcünün ikinci yardımcısıdır. Karagöz tasvirlerinden, oyun takımlarının bulunduğu sandıktan sorumluydu.

Sekban: Karagöz oyunu tiplerinden biridir. Yeniçeri Ocağına mensup eski devir askerlerindendir.

Semai: Göstermelik, Karagöz perdesinden kalktıktan sonra Hacivatın perdeye gelirken söylediği şarkı formudur.

Sipar: Ortaoyununda âşık ya da genç adam tipi.

Sipsi: Karagöz, Külhanbey ve Matiz tipleri tarafından kullanılan argo bir kelimedir. Tütün ve sigara manasına gelir.

Skapino: Commedia dell'Arte türünün uşak tiplerinden biri; bol dökümlü giysisi, sivri uçlu bir kaması vardır.

Skaramuçiyo: Commedia dell'Arte türünün asker tiplerinden biri. Kendini öven, korkak, yalancı, sarhoş bir tiptir.

Sogetto: Commedia dell'Arte oyununun taslağına verilen ilk ad.

Sopalama: Commedia dell'Arte'den alınma, hareketli, komik sahneleri olan, kaçıp kovalamacalar, sopa vurmalar ve dayak atmalarla gelişen sahneler ya da geçişler. Türk kukla; Karagöz ve Tulûat oyunlarında da "sopalamalara" rastlarız.

Soyguncu: Ortaoyunu ve seyirlik oyunlarda çengileri soyup giydiren kadınlar.

Söyleşme: Ortaoyununun birinci bölümü. Kavuklu ile Pişekâr arasında geçen konuşma.

Su oyunları: Şehzade düğünlerinde ve önemli günlerde Osmanlı Sultanlarınca hazırlanan eğlencelerde büyük çaptaki su oyunları. Su üstünde savaş, canavarla boğuşma gibi sahneler yer alırdı.

Sûretbaz: Eski Türklerde Kukla oynatıcısı.

Susamcı: Karagöz oyununda bir tiptir. Eski devirlerde hamamlarda susam helvası satan bir zenci kadındır.

- Ş -

Şakşak: Pişekâr'ın elinde bulunan çatal tahta; şakşak diye ses verir. Pastav. Commedia dell'Arte'de komik uşaklar da kullanılır.

Şamamiko: Ustaların Karagöz tipi için kullandıkları argo söz.

Şano: Tulûat tiyatrosunda sahne.

Şebbaz: Karagöz oyununu oynatan usta. Hayalbâz, sûretbaz, hayalî.

Şem'a: Karagöz oyununda perdedeki tasvirleri iyi gösterebilmek için perdenin arkasında yakılan ışıktır. Bu ışık eskiden bir çanak zeytin yağının ortasında yakılan bir fitilden temin edilirdi. Isınan zeytinyağını soğutmak için tabağın içine zincir sarkıtılır, belli bir süre sonra bu işlem tekrar edilirdi. Büyük İstanbul yangınlarının bir kısmının Karagöz şem'asından çıktığı bilinmektedir. Karagözün belli dönemlerde yasaklanmasının altında kontrol altına alma çabaları ile birlikte bu yangın tehlikesi de bulunmaktadır.

Daha sonra perdede mum kullanılmaya başlanmıştır. Bu ışıklar titrek olduğundan perdeye ayrı bir hareket ve atmosfer kazandırırılar. Deriden yapılmış tasvirlerin renklerinin deriye daha iyi geçmesini sağlarlar. Günümüzde ise aydınlatma için elektrik lambaları kullanılmaktadır.

Şeyh Küşteri: İran'ın Küşter kasabasından Bursa'ya gelerek yerleşmiş ve ilk Türk Karagöz'ünü perdeye getirmiş kişi olduğuna inanılır. Sanatın piri, kurucusu kabul edilir. Perde gazellerinde kendisine atıfta bulunularak adı daima anılır. Karagöz perdesine, Ortaoyunu sahnesine Küşteri meydanı da denir.

Şık: Karagöz ve Ortaoyununda tip, zampara da denir.

Şişebâz: Şişeleri dengede tutarak hüner gösteren oyuncu.

Şorolo: Ortaoyununda çocuk.

Şubedebâz: Gözbağcılık gösteren oyuncu.

- T -

Taklabaz: Taklalar atarak hüne gösteren oyuncu.

Taklitçi: Taklit yapıp seyirciyi güldüren kimse. Sonradan "Meddah" adını almıştır.

Tartaglia: Commedia dell'Arte türündeki kekeme tipi.

Tasbâz: Geniş entarisinin içine sakladığı boş ya da yemek dolu tabak çanakları çıkararak gözbağcılık ve el çabukluğu yaparak hüner gösteren oyuncu.

Tasvir: Deriden yapılan Karagöz oyunundaki tiplere ve göstermeliklere tasvir denir.

Tatar: Karagöz oyunu tipidir. Perdeye lehçe taklidi yapmak için çıkar.

Tatlısu Frengi: Karagöz tiplerindendir. Avrupalılık taslayan doğulu bir Hristiyandır. Karagöz oyununda bu genellikle Rum'dur. Doktor olur. Levanten tipidir.

Tatu: Karagöz oyunu oynatılan kahvelere verilen ad.

Tatucu: Karagözcülerin kahveciye verdikleri ad.

Tavşan oğlanları: Dans eden genç oğlanlara verilen ad.

Tavşanca: Genç oğlanların dans ettiği müzik.

Tayfa: Tulûat tiyatrosunda figürana verilen ad.

Taziye: Şiilerde "Kerbela" olayı üzerine dinsel acı çekme oyunu. Bunların yazılı olanlarında oyunların çoğunluğu Farsça'dır; Arapça ve Türkçe olanları da vardır.

Tekbıyık: Tuzsuz Deli Bekir gibi kabadayılar grubundandır.

Tekerleme: Ortaoyununda söyleşmenin en önemli bölümüdür. Kavuklu ile Pişekâr arasında geçen ve çoğu kez bir rûyanın anlatılmasına dayanan çene yarışı.

Teklemek: Ortaoyunu ve Tulûat tiyatrosunda, genellikle her çeşit tiyatroda, rolünü şaşırıp duraklamaya denir.

Temaşa: İslâm ülkelerinde sahne oyunları.

Temaşa: Meddah, Karagöz, Ortaoyunu, tiyatro, kanto, dram ve benzeri körmük sanatlarının tümüne verilen ad.

Teneke yuvarlamak: Eski Tulûat oyunlarında, çoğu kez adı "İbiş" olan uşak, sahne gerisinde bir gaz tenekesi yuvarlar, sahneye öyle girer, seyirciler de bu alışlagelmiş harekete gülerlerdi. Bu terim bugün de tulûata kaçan, ucuz araçlarla seyirciyi güldürmeye kalkanlara uygulanır.

Tenih: Tulûat tiyatrosunda Ermenice makyaj demektir.

Tip: İnsanları genellemesine yansıtan, kendine özgü kişiliği olmayan, daha çok bilinen kalıplardaki insanları gösteren oyun kişisi.

Tiran: Tulûat tiyatrosunda kötü adam tipi.

Tirit: Türk Tulûat tiyatrosunda ölecek durumda yaşlı adam.

Tiryaki: Karagöz oyunu tiplerindendir. Mahalenin yaşlısı, afyona tutulmuş bu ihtiyar, yarı uyur, yarı uyanık bir durumda dolaşır. Konuştuğu sırada birden horlayarak uyumaya başlar. Konuşmaları sırasında bunu sürekli tekrarlar.

Tongur: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

Toramanlı Karagöz: Cinsel organları olan Karagöz tasviri. Bu tasvirlerle oynanan açık saçık Karagöz oyunu. Bu tür oyunlar ilk olarak Lâle devrinde ortaya çıkmıştır. Çoğu zaman soylu kişilerin köşklerinde oynanırdı.

Tulûat: Metin dışı, içe doğduğu ve akla geldiği gibi hareket etmek, söz söylemek. Hzırlıklı olmadan konuşmak, yanıtlamak ve komik hareketler yapmak.

Tulûat patlatmak: Tulûat yapmak; doğaçlama oynamak.

Tulûat tiyatrosu: Önceden yazılmış bir metne dayanmadan, ama (Kanava'sı) örgüsü önceden bilinen, oyuncuların bir kanavayı esas tutup o andaki buluşları ile geliştirdikleri halk tiyatrosu biçimi.

Tulumcu: Eski Türk şenliklerinde düzeni sağlayan görevli. Bu görevli deri don ve külah giyer, elinde keçi derisinden bir tulum taşırdı. Tulumu su ya da hava ile şişirir, gösteri alanının içine taşmış olanlara tulumu ile vurarak uyarırdı.

Tuzsuz Deli Bekir: Karagöz oyunu tipidir. O da Matiz gibi sarhoştur: fakat kolay kolay sızmaz. Sağa sola müthiş tehditler savurur ve bütün perdedeki halkı karşısında titretir.

Tüccar: Karagözcülerin çengiye verdikleri ad.

- U -

Uçlanmak: Karagöz, Külhanbey ve Matiz tipleri tarafından kullanılan argo bir kelimedir. Vermek manasına gelir.

Usta: Karagöz oynatan sanatçı. Hayalî.

Usta oyuncu: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

- Ü -

Üstat: Birinci sınıf Karagözcülere, Ortaoyunculara, Tulûatçılara verilen sıfat.

- Y -

Yahudi: Karagöz oyunu tiplerindendir. İstanbul'lu azınlıklardan, cimri bir tiptir. Kâh eskici, kâh bezirgândır. Ticari zekası çok gelişmiştir. Karagöze iş gördürür, para vermez.

Yardak: Karagözcünün oyun esnasında yanında bulunarak tasvirlerin oyun sırasına göre perdeye gelmesine yardımcı olur. İşi biten tasviri ustanın elinden alır. Def çalarak efektleri yapar. Sesi güzel ve terbiyeli ise şarkılara eşlik eder.

Yârenbaşı: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

Yeni dünya: Ortaoyununda ev yerine kullanılan çerçeveleri boş, katlanabilir, yüksek paravan. İçindeki boşluktan oyun olanağı verir.

Yıldız: Karagöz, Külhanbey ve Matiz tipleri tarafından kullanılan argo bir kelimedir. Mum, ışık manasına gelir.

Yiğitbaşı: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

Yöresel oyun: Özellikle belli bir yerin kişilerini, törelerini, olaylarını çoğu zaman yöresel ağız ile veren gerçekçi halk oyunu. Yöresel oyun, komedyaya olabileceği gibi, ahlakçı ve toplumsal bir oyun da olabilir.

Yuvarlakbaz: Yuvarlak cisimleri yok edip tekrar çıkararak el çabukluğu ve göz bağıcılığı gösteren oyuncu.

Yüren: Anadolu'da oyunları düzenleyene verilen adlardan biri.

- Z -

Zanni: Commedia dell'Arte türünün kadın ve erkek uşak tiplerine verilen ad. Arlekino, Kolombina, Brigella, Skapino gibi.

Zenne: Karagöz oyunlarında kadın tiplerine verilen toplu ad. Oyunlarına göre kadınlar değişik isimler alırlar. Nigâr, Salkım İnci, Dimyat pirinci, Arap Bacı vb. Zenne, ayrıca Ortaoyununda kadın rollerine çıkan erkek oyunculara verilen addır. Eskiden Ortaoyununda kadın rollerini, kadın kılığına girmiş erkekler oynarlardı. Zenne Sait, Zenne ????? devrin ünlü isimleridir.

Zimba: Tasviri delmede kullanılan küçük özel zimba.

Zirzop: Karagöz oyunu tiplerindendir. Meczup ve delişmendir.

Zuhuri: Ortaoyunu kollarının ikincisi.

Zûrbaz: Bileğinin ve pazusunun gücüyle hüner gösteren oyuncu.

Zurnacı: Ortaoyununun curcuna bölümünde, Pişekâr ile Kavuklu'nun alana ilk çıkışlarında özel besteyi çalan çalgıcı.